

**บทเรียนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน
การดำเนินงานหมู่บ้านและตำบล
จัดการสุขภาพ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ปี 2550**

ทอง พันทอง*

บทคัดย่อ

บทเรียนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน การดำเนินงานหมู่บ้านและตำบลจัดการสุขภาพ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ปี 2550 มีวัตถุประสงค์ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพชุมชน ในการจัดระบบการจัดการสุขภาพของตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ พัฒนาวิธีคิดระบบการจัดการสุขภาพอันอยู่บนรากฐานทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อศึกษาและสังเคราะห์ระบบสนับสนุนให้ชุมชนสามารถจัดการระบบสุขภาพได้อย่างยั่งยืน

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และการวิจัยปฏิบัติการบนพื้นฐานของชุมชน โดยเลือกพื้นที่วิจัยแบบเจาะจง ทั้งระดับ ตำบล และหมู่บ้าน ที่มีการจัดการสุขภาพที่เข้มแข็ง ระดับตำบล ได้แก่ ตำบลสันป่าเปา โดยศึกษาครบทุกหมู่บ้าน จำนวน 6 หมู่บ้าน ตำบลที่เหลืออีก 11 ตำบลคัดเลือกตำบลละ 1 - 2 หมู่บ้าน รวมพื้นที่การศึกษา 20 หมู่บ้าน กลวิธี

การศึกษาในตำบลนำร่องได้แก่ตำบลสันป่าเปาใช้กระบวนการขั้นตอนการจัดการสุขภาพ 8 ขั้นตอน ตามเครื่องมือที่ผู้วิจัยสร้าง ส่วนในหมู่บ้านอื่นๆ 14 หมู่บ้าน ให้ผู้วิจัยระดับตำบลศึกษากระบวนการดำเนินงานหมู่บ้านจัดการสุขภาพอย่างอิสระตามบริบทของพื้นที่ในเชิงคุณภาพ ภายใต้เครื่องมือสนับสนุนการศึกษา ได้แก่ แบบประเมินหมู่บ้านจัดการสุขภาพและแบบประเมินตนเอง เพื่อสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนในการพัฒนาหมู่บ้านจัดการสุขภาพของศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาสุขภาพภาคประชาชน ภาคเหนือ จังหวัดนครสวรรค์¹⁾

ผลการศึกษา พบว่า กระบวนการจัดการสุขภาพในระดับหมู่บ้านและตำบลให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ต้องมีการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน โดยผ่านการเรียนรู้ในระบบ และการเรียนรู้จากเวทีศึกษาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละพื้นที่ โดยการศึกษาครั้งนี้ได้จัดตั้งทีมนักจัดการสุขภาพระดับอำเภอ ระดับตำบล และระดับหมู่บ้านเป็นทีมสนับสนุน

* สาธารณสุขอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

การดำเนินงาน ที่ทีมงานดังกล่าวได้รับการพัฒนาศักยภาพ ที่ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาสุขภาพภาคประชาชนภาคเหนือ จังหวัดนครสวรรค์ เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจปรับ แนวคิดและกระบวนการในการจัดการสุขภาพหลังจากนั้น ได้ใช้กระบวนการจัดการสุขภาพในชุมชนตามขั้นตอน 8 ขั้นตอนและผู้วิจัยได้กำหนดขึ้น จนเกิดเวทีแลกเปลี่ยน เรียนรู้รับรู้ปัญหาของชุมชนมีการวางแผนแก้ไขปัญหาร่วมกับทุกภาคส่วนในพื้นที่ โดยที่นักจัดการสุขภาพทุกระดับ เป็นที่เลี้ยงและสนับสนุนให้เกิดกระบวนการดังกล่าว จนสามารถจัดทำแผนงาน/โครงการ เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชุมชน มีการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชุมชน ส่วนบทเรียนที่ได้จากหมู่บ้านที่เหลือ สรุปได้ว่า มีความหลากหลายในปัญหาที่พบ ทั้งปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพและสิ่งแวดล้อม ซึ่งก่อให้เกิดกระบวนการดำเนินงานสุขภาพ หลากหลายตามบริบทของพื้นที่ต่างๆ กันไป

บทนำ

ระบบสุขภาพภาคประชาชนเกิดจากแนวคิดที่เน้น การพึ่งตนเองของประชาชน เพื่อให้ชุมชนเข้มแข็ง เป็นการรวมยอดงานสาธารณสุขมูลฐานให้เป็นระบบ เป็นกระบวนการ ดำเนินการโดยชุมชนและวัดผลสำเร็จ ด้วยตัวชุมชนเองโดยหน่วยงานภายนอก ให้การส่งเสริม และสนับสนุนกลไกที่เอื้อต่อการทำงานหรือพัฒนางาน แนวคิดพื้นฐานของระบบสุขภาพภาคประชาชนประกอบด้วย 3 แนวคิดหลัก คือ 1) แนวคิดเรื่องคน 2) แนวคิดเรื่อง องค์ความรู้ 3) แนวคิดเรื่องทุน ซึ่ง 3 แนวคิดนี้ถือว่าเป็น แนวคิดพื้นฐานที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบสุขภาพ ภาคประชาชนในแต่ละชุมชน ส่วนกลไกหลักที่เป็นหัวใจ สำคัญในการขับเคลื่อนให้องค์ประกอบหลักทั้ง 3 ประการ มีความเชื่อมโยงกันทั้งการปฏิบัติ และการประสานงาน ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ได้อย่างเหมาะสม ก็คือ การจัดการ องค์ประกอบ 3 ประการ เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเอง ด้านสุขภาพได้ โดยมีกระบวนการจัดการอย่างเป็นขั้นตอน

และอาศัยความร่วมมือจากองค์กรต่างๆ⁽²⁾ ที่มีอยู่ในชุมชน หมู่บ้านจัดการสุขภาพ เป็นการดำเนินงานตามประเด็น ยุทธศาสตร์ของกระทรวงสาธารณสุข⁽³⁾ คือส่งเสริม พฤติกรรมสุขภาพที่ดีของประชาชน โดยกำหนดเป้าประสงค์ ว่าประชาชนมีพฤติกรรมสุขภาพที่ถูกต้องบนพื้นฐาน การมีส่วนร่วม และมาตรการทางสังคมที่เหมาะสม สำนักงานสาธารณสุขอำเภอสันทราย จึงใช้กลยุทธ์ การส่งเสริม พัฒนาศักยภาพองค์กรภาคีเครือข่ายในการ จัดการสุขภาพของชุมชน กำหนดให้ประชาชนมีทักษะ ที่จำเป็นในการดูแลสุขภาพของตนเองและสามารถบริหารจัดการชุมชนได้ อำเภอสันทรายได้กำหนดพื้นที่เป้าหมาย ในการพัฒนาและหารูปแบบ หมู่บ้านจัดการสุขภาพ ที่เหมาะสม ตำบลละ 1-2 หมู่บ้านและตำบลนำร่อง คือ ตำบลสันป่าเปา เพื่อเป็นพื้นที่ศึกษาพัฒนาให้เป็นพื้นที่ นำร่อง และพัฒนาเป็นพื้นที่ต้นแบบ เป็นพื้นที่เรียนรู้ ดูงาน แก่พื้นที่ใกล้เคียง และพื้นที่อื่นๆ โดยเน้นการพัฒนาองค์กร ต่างๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน ในระดับ ตำบล ให้เกิดการทำงาน แบบภาคีเครือข่ายเพื่อเป็นกลไก ในการพัฒนาหมู่บ้านและตำบลจัดการสุขภาพ⁽⁴⁾

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเสริมสร้างศักยภาพชุมชน และการจัดระบบ การจัดการสุขภาพของตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ
2. พัฒนาองค์ความรู้ พัฒนาวิถีคิด ระบบการ จัดการสุขภาพอันอยู่บนรากฐานทางสังคมวัฒนธรรมของ ชุมชน
3. เพื่อศึกษาและสังเคราะห์ การสนับสนุนให้ ชุมชนสามารถจัดการระบบสุขภาพ ได้อย่างยั่งยืน

รูปแบบการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วมและการวิจัยปฏิบัติการบนพื้นฐานของ ชุมชน

พื้นที่การศึกษา

ศึกษาวิจัยครั้งนี้คัดเลือกตำบลนาร่อง ตำบลสันป่าเปา อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ศึกษาทุกหมู่บ้าน จำนวน 6 หมู่บ้าน ตำบลอื่นๆ ตำบลละ 1-2 หมู่บ้าน รวม 20 หมู่บ้าน

เครื่องมือที่ใช้

1. แบบประเมินหมู่บ้านจัดการสุขภาพและแบบประเมินตนเอง เพื่อสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนในการพัฒนาหมู่บ้านจัดการสุขภาพของศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาสุขภาพภาคประชาชนภาคเหนือ จังหวัดนครสวรรค์ ใช้ข้อมูลประกอบการดำเนินงานในเชิงคุณภาพ
2. แบบบันทึกและแบบสัมภาษณ์
 - 2.1 แบบบันทึกการจัดเวทีเสวนากลุ่มที่สร้างขึ้นโดยผู้วิจัยกำหนด
 - 2.2 แบบสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการที่สร้างขึ้นโดยผู้วิจัย

ผลการศึกษา

ผลการศึกษา พบว่า กระบวนการจัดการสุขภาพในระดับหมู่บ้านและตำบลให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดต้องมีการเสริมสร้างศักยภาพชุมชน โดยผ่านการเรียนรู้ในระบบและการเรียนรู้จากเวทีศึกษาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละพื้นที่ โดยการศึกษาครั้งนี้ได้จัดตั้งทีมนักจัดการสุขภาพระดับอำเภอ ระดับตำบล และระดับหมู่บ้านเป็นทีมสนับสนุนการดำเนินงาน ทีมงานดังกล่าวได้รับการพัฒนาศักยภาพที่ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาสุขภาพภาคประชาชนภาคเหนือ จังหวัดนครสวรรค์ เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจปรับแนวคิดและกระบวนการในการจัดการสุขภาพหลังจากนั้น ได้ใช้กระบวนการจัดการสุขภาพในชุมชนตามขั้นตอน 8 ขั้นตอน ที่ผู้วิจัยได้กำหนดขึ้น จนเกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้รับรู้ปัญหาของชุมชน มีการวางแผนแก้ไขปัญหาร่วมกับทุกภาคส่วนในพื้นที่ โดยทีมนักจัดการสุขภาพ ทุกระดับ

เป็นที่เล็งและสนับสนุนให้เกิดกระบวนการดังกล่าว จนสามารถจัดทำแผนงาน/โครงการ เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชุมชน มีการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการทางชุมชน

ส่วนบทเรียนที่ได้จากหมู่บ้านที่เหลือ สรุปได้ว่ามีความหลากหลาย ในปัญหาที่พบ ทั้งปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม สุขภาพ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งก่อให้เกิดกระบวนการดำเนินงานสุขภาพ หลากหลายตามบริบทของพื้นที่ต่างๆ กันไป อย่างไรก็ตาม การศึกษาครั้งนี้พบว่า การดำเนินงานจัดการสุขภาพของระบบของสุขภาพภาคประชาชนของอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ มีการเชื่อมโยงองค์ประกอบ ด้านคน องค์ความรู้ และทุนทางสังคมทุกพื้นที่ศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการแสวงหาวิธีการทำงานหรือแบบแผนการทำงานการจัดการสุขภาพที่สร้างโอกาสให้ชุมชนและนักวิจัยด้านสุขภาพฝึกฝน การเชื่อมโยงปัจจัยด้านสุขภาพที่มีความสัมพันธ์กับปัจจัยอื่นๆ เป็นการร่วมคิดร่วมทำจากทุกภาคส่วน ชุมชนได้วิเคราะห์ปัญหาหาแนวทางแก้ไขปัญหาภายใต้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ เพื่อส่งผลให้เกิดความต่อเนื่องและตรงกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

การบริหารจัดการภายใต้ศักยภาพ องค์ความรู้ และทุนของชุมชนโดยมีทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอน เป็นไปตามแนวคิดระบบสุขภาพภาคประชาชนที่มีการนำเอาองค์ประกอบของคน องค์ความรู้ และทุน ทั้ง 3 ส่วนมาเชื่อมโยงกับกระบวนการในการจัดการสุขภาพอย่างเป็นระบบ ช่วงเริ่มต้นของการวิจัยพบว่า พื้นที่วิจัยส่วนใหญ่มีความเข้มแข็ง มีประสบการณ์ในระดับดี มีส่วนช่วยให้นักวิจัยได้ทำงานร่วมกับชุมชนได้เป็นอย่างดี ชุมชนมีส่วนร่วม ฝึกฝน เรียนรู้ มองสุขภาพเชื่อมโยงกับปัจจัยสิ่งแวดล้อมของสังคม เกิดประเด็นปัญหาสุขภาพที่จะต้องร่วมกันแก้ไข เมื่อสามารถแก้ปัญหาได้ก็เป็นประสบการณ์ เกิดความมั่นใจ มีกำลังใจในการทำงานมากขึ้น จากการประเมิน ศึกษาวิเคราะห์ ศักยภาพชุมชน

มีการร่วมคิดและทบทวนตนเอง มีกระบวนการจัดการ
สุขภาพของชุมชน คัดเลือกประเด็นปัญหา มาวางแผน
โครงการ แสวงหาทรัพยากรเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติงาน
จึงได้บทเรียนจากการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย บทเรียน
การศึกษาวิถีและค้นหาแกนนำหลักในชุมชน บทเรียน
จากเวทีประชาคม บทเรียนของการศึกษามุมมอง ความ
เปลี่ยนแปลงของชุมชนในสายตาชาวบ้าน บทเรียน
จากการประเมินหมู่บ้าน บทเรียนจากเวทีประชาพิจารณ์
บทเรียนจัดทำแผนแม่บท ชุมชน บทเรียนการปฏิบัติการ
ชุมชนและบทเรียนการประเมินผล ซึ่งบทเรียนที่ได้ทั้งหมด
จะนำไปเป็นรูปแบบแนวทางในการดำเนินงานจัดระบบ
สุขภาพของหมู่บ้านและตำบลอื่นๆ ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาบริบทการจัดการสุขภาพในระดับหมู่บ้าน
และตำบล เป็นการแสวงหาวิถีทำงาน หรือแบบแผน
การทำงานสร้างเสริมสุขภาพชุมชน โดยภาคีเครือข่าย
ซึ่งจะก่อให้เกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนบทเรียนซึ่งอาจ
จะใช้เวลาในระยะกลางและระยะยาว แต่ส่งผลให้เกิด
ความต่อเนื่องและตรงกับความต้องการของชุมชนอย่าง
แท้จริง สำหรับนักวิชาชีพด้านสุขภาพในหน่วยงาน
สาธารณสุขระดับปฏิบัติการ สามารถเริ่มงานหมู่บ้านและ

ตำบลจัดการสุขภาพ โดยอาศัยชุมชนเป็นฐานได้ สำหรับ
ผู้ที่ยังไม่มีบทเรียนควรเริ่มต้นทำงานด้านสุขภาพ/ ปัญหา
สุขภาพของชุมชนแบบมีส่วนร่วมไปสักระยะหนึ่งก่อน
จากนั้นจึงขยายไปสู่การทำงานในระดับหมู่บ้าน/ตำบล
จัดการสุขภาพ โดยอยู่บนพื้นฐานบริบทของชุมชน
แต่ละแห่ง

การเสริมสร้างศักยภาพชุมชน ในการพัฒนาวิถีคิด
และการจัดระบบการจัดการสุขภาพของตนเองอย่างมี
ประสิทธิภาพและยั่งยืน หน่วยงานสาธารณสุขทุกระดับ
ควรมีนโยบายสร้างโอกาสให้มีการสนับสนุนงบประมาณ/
แผนงาน หรือชุดโครงการปฏิบัติการ แสวงหาวิธีการทำงาน
(approach) หรือแบบแผนการทำงานสร้างเสริมสุขภาพ
ชุมชนที่เหมาะสมกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมของพื้นที่
และอยู่บนฐานของชุมชน การทำงานเช่นนี้ควรเริ่มต้นที่
กลุ่มคนที่มีความพร้อมและมีการทำงานแบบกลุ่มหรือ
แบบเครือข่าย เพื่อพัฒนาองค์ความรู้และ ระบบการจัดการ
สุขภาพอันอยู่บนรากฐานทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชน
ทำให้เกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนบทเรียนและความ
ก้าวหน้าของการทำงานร่วมกัน เกิดระบบสนับสนุนให้
ชุมชนสามารถจัดการระบบสุขภาพในวงกว้างออกไปได้
ตามศักยภาพของชุมชน

บรรณานุกรม

ศูนย์ฝึกอบรมและพัฒนาสุขภาพภาคประชาชน ภาคเหนือ นครสวรรค์ “รายงานผลการดำเนินงานการพัฒนาตำบล
จัดการสุขภาพภาคเหนือ ปี 2550”

จารุพรพรรณ สายสุนทรี.(2538) ศักยภาพของกลุ่มองค์กรท้องถิ่นในการพัฒนาชนบท **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์
มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

กองสนับสนุนสุขภาพภาคประชาชน กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข “**แนวทางการดำเนินงาน
หมู่บ้านจัดการสุขภาพ**”

